

Мелітопольська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 15
Мелітопольської міської ради Запорізької області
Методичний кабінет

Відкритий урок з української мови 9 клас

**«Будова складнопідрядного речення і
засоби зв'язку в ньому.»**

**Виконав: учитель української мови
та літератури Горбова О.В.**

Мелітополь, 2016

Урок № 24

з української мови в 9-А класі

Тема: Будова складнопідрядного речення і засоби зв'язку в ньому.

Мета: поглибити знання учнів про складнопідрядні речення (СПР); формувати вміння відрізняти складнопідрядні речення від складносурядних і безсполучникових, ставити питання від головного до підрядного речення, відрізняти сполучники від сполучних слів; формувати пунктуаційну грамотність; розвивати увагу, логічне й образне мислення, естетичний смак; виховувати культуру мовлення, любов до рідного слова.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: мультимедійна дошка, електронна презентація, схеми, таблиці, підручник.

Інтерактивні прийоми: рефлексія, мозковий штурм,

Українська мова – серця мого подих
Ти небесна ласка, ясна височінь
Ти для мене, слово, як ковток повітря
Ти – моє майбутнє, й синя височінь
В.Самійленко

Хід уроку

I. Організаційний момент. Рефлексія (*звучить музика Рубінштейна «Мелодія» - угамування почуття тривоги*)

При вході до класу учні вибирають листочок кольоровий з побажанням на урок.

- Червоний – піднесеність;
- Жовтий – приємність, радість;
- Фіолетовий – тривожність.

Учитель. Доброго дня, шановне товариство! Перед тим, як розпочати нашу п'ятихвилинку, дозвольте представити нашого нового співробітника Поліну, яка приїхала до нас з Нью-Йорка з обміну досвідом. Впевнена, про себе Поліна розповість краще сама.

Поліна. Привіт. Мене звуть Поліна. Я до вас прибула з Великобританії і живу там останні 8 років. Я працюю у великій газеті «Таймс», яка була заснована Джоном Волтерам 1 січня 1785 року. Наша команда дуже велика та досвідчена. Мене відправили в Україну, щоб знайти нові ідеї та зустрітися з цікавими людьми (можливо журналістами), дізнатися більше про вашу

країну. Я сподіваюся ми разом із задоволенням попрацюємо, **тому що я народилась в Україні і можу трошечки розмовляти українською.**

Hello. My name is Polina. I came from Great Britain and have **lived there last 8 years.** I work in a big newspaper “The Times” **that was founded by publisher John Walter on 1 January 1785.** Our team is very big and had great experience. I was sent to Ukraine to find new ideas, meet with some famous persons and **learn more about your country.** I hope we shall work together with pleasure **because I was born in Ukraine and can speak Ukrainian a little.** - *сказати українською*

- Запрошуємо Вас, Поліна, за наш круглий стіл і взяти участь в роботі нашої редакції.
- Дякую.

II. Актуалізація знань, умінь та навичок учнів

Головний редактор. Наш робочий день ми починаємо, як завжди, з п'ятихвилинки.

1. Перевіримо вашу професійну грамотність. **Відкрийте**, будь ласка, ваші записники, запишіть сьогоднішнє число, класна робота.

Словниковий диктант

Репортаж, аудиторія, бекграунд, бліц-інтерв'ю, бліц-опитування, верстка, ексклюзив, інтершум, ньюзмейкер, ньюзрум, прес-реліз, панорама.

Перевірте свою професійність, слова на екрані.

III Мотивація навчання. Повідомлення мети уроку.

Редакційне завдання на сьогодні:

- 1). Головне питання: розібратися в структурі та засобах зв'язку в СПР.
- 2). Навчитися грамотно застосовувати СПР у власному мовленні.

Пригадайте!

1. Вправа «Мікрофон».

- Який розділ науки вивчає будову словосполучень і речень, з'ясовує смислові відношення в них? (*синтаксис*)
- Яка найменша одиниця синтаксису? Дайте визначення. Наведіть приклад. (*Словосполучення-це синтаксична одиниця, утворена поєднанням двох і більше повнозначних слів, пов'язаних між собою за змістом і граматично. У словосполученні виділяють головне і залежне слова. Від головного слова до залежного ставиться питання, за допомогою якого встановлюється змістовий зв'язок (годувати (чим?) борщем).*)

- Назвіть основні ознаки речення. (Речення являє собою єдине смислове ціле, яке не механічно створюється з слів і словосполучень, а виникає в результаті їх зв'язків і взаємодії.)
- Які речення називаються складними? (це речення, що має дві або кілька граматичних основ, об'єднаних за змістом, інтонацією сполучниковим або безсполучниковим зв'язком; або **Складним** називається речення, що складається з двох і більше простих речень, об'єднаних в одне синтаксичне ціле за змістом).
- Які види речення за будовою ви знаєте? (прості і складні)
- Назвіть засоби зв'язку в складних реченнях (сполучниковий і безсполучниковий).
- Які речення називаються сполучниковими, а які – безсполучниковими? Наведіть приклади.
- На які види поділяються складні речення із сполучниковим зв'язком? (ССР, СПР)
- Які речення називаються ССР? (Складносурядним називається таке складне речення, частини якого зв'язані між собою сполучниками сурядності)
- Які речення називаються СПР? (Складнопідрядним називається речення, частини якого нерівноправні за змістом, поєднані сполучниками підрядності або сполучними словами та відповідною інтонацією)

2. Робота з класом.

До дошки йде учень і виконує завдання.

Завдання: проаналізувати складносурядне речення за опорною схемою (речення записати на дошці)

Українці з споко́нвіку любили рідну землю, зате вона давала їм здоров'я й обері́гала в дале́кій доро́зі.

(розпов., неокличне, грам. основи: українці любили і пишалися; вона давала й оберігала; сполучникове - *зате*, спол. сурядності/протиставний/, смисловий зв'язок зіставлення, кома.

[], зате [].

I частина – речення двоскладне, поширене, повне.

II частина - речення двоскладне, поширене, повне, ускладнене однорідними присудками.

3. Проблемне питання:

- Прошу вас дати мені повну відповідь на питання:
- ✓ **За що ми любимо своїх батьків?** (*Ми любимо своїх батьків за те, що ... вони найголовніше в нашому житті; до останнього свого подиху батьки турбуються та хвилюються за нас.*)
- ✓ **Чому ми любимо Україну?** (*Ми любимо Україну, тому що ... вона рідна, неповторна. вона в нас ОДНА ЄДИНА!*)

4. Слово головного редактора.

Чи звернули ви увагу на те, що кожна повна відповідь – це складне речення, у якому одна з частин пояснює, розкриває причину, мету дії першої частини речення.

Такими реченнями ви користуєтеся щодня дуже часто. А хто скаже, як називають такі речення?

Так, це складнопідрядні речення. Щоб правильно користуватися ними, треба знати їх будову, особливості інтонації, смислові зв'язки між частинами, засоби їх зв'язку і розділові знаки в середині цих речень. Вивчення цих питань і є темою нашого сьогоденішнього і наступних п'ятихвилинок.

- Запишіть тему нашої п'ятихвилинки: «Будова складнопідрядних речень і засоби зв'язку в ньому.»

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Спостереження-аналіз речень.

- А чи звернули ви увагу, якими реченнями до нас звернулась Поліна, наша колега з «Таймс»?

Прочитайте, знайдіть складні речення, визначте характерні ознаки ССР і СПР. Порівняйте їх.

Привіт. Мене звуть Поліна. До вас прибула з Великобританії, і живу я там останні 8 років. Я працюю у великій газеті «Таймс», яка була заснована Джоном Волтером 1 січня 1785 року. Наша команда дуже велика та досвідчена. Мене відправили в Україну, щоб знайти нові ідеї та зустрітися з цікавими людьми (можливо журналістами), **дізнатися більше про вашу країну.** Ми разом із задоволенням добре попрацюємо, тому що я можу трошечки розмовляти українською.

З метою визначення спільних та відмінних ознак складносурядних і складнопідрядних речень учні мають побудувати діаграму Вена.

2. Опрацювання теоретичного матеріалу

3. Бесіда.

- Що спільного між складносурядним та складнопідрядним реченнями? Чим вони відрізняються?

Діаграма Вена будується на основі двох або більше великих кіл, які частково накладаються одне на одне, так що посередині утворюється спільний простір. Діаграма може бути використана для протиставлення ознак або для того, щоб показати, як вони збігаються.

У даному випадку учні порівнюють ознаки складносурядних та складнопідрядних речень, що спонукатиме клас до протиставлення ознак цих речень, водночас продемонструвавши їхні спільні ознаки.

Складносурядне речення		Складнопідрядне речення
✓ прості речення в ньому рівноправні;	✓ складні сполучникові речення;	✓ у ньому є головне і залежне речення;
✓ зв'язок між простими реченнями в ньому	✓ інтонаційно кожне з простих речень	✓ зв'язок схожий на словосполучення;

схожий на зв'язок між однорідними членами; ✓ прості речення поєднуються сурядними сполучниками	незавершене; ✓ за метою висловлювання бувають розповідні, питальні, спонукальні; ✓ за емоційним забарвленням – окличні та неокличні.	✓ від головного до підрядного речення можна поставити питання; ✓ прості речення поєднуються підрядними сполучниками та сполучними словами.
--	---	--

Відмінність таких речень визначається сполучниками.

Висновки.

ОТЖЕ, Складнопідрядним називається речення, частини якого нерівноправні за змістом, поєднані сполучниками підрядності або сполучними словами та відповідною інтонацією: у кінці першого речення тон підвищується і робиться пауза, а на другому тон знижується.

Ми разом із задоволенням добре попрацюємо, / тому що я можу трошечки розмовляти українською.

4. Слово головного редактора

Головною називають незалежну, пояснювальну частину речення, яка підпорядковує одну чи кілька підрядних частин: *Ми разом із задоволенням попрацюємо, ...* (на лінійній схемі позначається квадратними дужками []).

Підрядною називають залежну, пояснювальну частину, яка відповідає на питання: (чому?) *тому що я можу трошечки розмовляти українською*. На лінійній схемі її позначають круглими дужками ().

Схема речення: [], (тому що).

Підрядне речення може пояснювати один член, групу членів головного речення або головне в цілому. НАПРИКЛАД: 1. *Я працюю у великій газеті «Таймс», яка була заснована Джоном Волтером 1 січня 1785 року.* 2. *Всі катери, баржі й шхуни, що причаїлись у порту, здавалися маленькими шкаралупами проти цієї плаваючої фортеці.*

Схеми цих речень: 1. [], (). 2. [, (що) ,].

У більшості видів складнопідрядних речень підрядне речення щодо головного може займати будь-яке місце.

Якщо підрядне речення стоїть перед головним або в кінці нього, то воно відокремлюється від головного комою; комами з обох боків відокремлюється підрядне речення, якщо воно стоїть у середині головного.

Я хочу бачити свою країну квітучою, (якою?) де кожна людина відчуває себе щасливою. [], ^{якою?} (де).

Щоб полюбити свою країну, її треба пізнати, багато подорожуючи.
^{чому?} (Щоб), [].

Талант митця, якщо він справжній талант, не може стояти осторонь від долі свого народу (А. Малишко).

[^{чому?} (якщо) ,].

Над усім світом стояла така тиша (яка?), що було чути (що?), як плакала надламана гілка (М.Стельмах).

[], що(), як ().

5. Вправа на закріплення (речення на дошці закриті)

1. Я більшого щастя на світі не хочу, щоб лиш Україна міцніла й цвіла.
2. Коли слово наповнюється бажаним змістом, воно стає вагомим.
3. Час – ворог кожного, хто не вміє ним користатися.
4. Народ, що вільним став, ніколи не зломити.

Схеми речень: 1. [], (щоб). 2. (Коли), []. 3.[], (хто). 4. [], (що), [].

Гра «Лінгвістичне лото»

Учні отримають велику картку, поділену на дві частини, і маленькі картки із реченнями.

Завдання: розкласти малі картки на великій відповідно до їх характеристики.

Перемагає той, хто найшвидше правильно це зробить.

✓ Складносурядне речення.

✓ Складнопідрядне речення.

Учні об'єднуються у три команди за листочками настрою.

В газету ↓

Засобом зв'язку підрядного речення з головним виступають підрядні сполучники та сполучні слова. На відміну від складносурядних речень, у складнопідрядних сполучники і сполучні слова належать до підрядної частини речення.

Підрядні сполучники не бувають членами речення. За будовою вони поділяються на **прості** (що, як, хоч, ніж, мов, чи), **складні** (щоб, аби, щойно, ніби, якби, якщо, немов, наче, неначе) і **складені** (через те що, тому що, у зв'язку з тим що, незважаючи на те що). **Сполучні слова** — це повнозначні слова; вони, на відміну від сполучників, є членами речення. Сполучних слів небагато: це відносні займенники *хто, що, який, чий, котрий, скільки* у всіх відмінкових формах і прислівники *де, коли, куди, звідки, як*.

1. Порівняйте речення (на дошці). Знайдіть «контактне» слово й від нього поставте питання для підрядної частини. Розберіть підрядну частину за членами речення. Яким членом речення виступає в них слово *що*, яка частина мови?

Ми знаємо, що професія журналіста дуже цікава.

Журналіст вміє визначати, що головне в його професії.

Щоб відповісти на це питання, відкрийте підручник на стор. 82

2. **Робота з підручником** (с.82). Розрізнення сполучників та сполучних слів.

3. **Робота біля дошки.**

Велике те слово, що дружбою зветься (П.Усенко). 2. Я знаю, що мова мамина свята (Д.Павличко). 3. Коли в людини є народ, тоді вона уже

людина(Л.Костенко). 4. Розкажи, як за горою сонечко сідає. 5. Учитель записав у щоденник, що батько має прийти до школи. 6. Учитель нагадав учням, хто поїде на олімпіаду з українознавства.

✓ *Проведіть експеримент:* випустіть це слово з речення і прочитайте вголос. У якому реченні втрачається без нього зміст? У якому реченні на слово що падає логічний наголос?

✓ *Сформулюйте висновок:* як розмежувати сполучник і сполучне слово. які ще засоби зв'язку ви можете назвати у складнопідрядних реченнях (лексичні, лексико-морфологічні)?

У головній частині складнопідрядного речення можуть міститися **вказівні слова:** займенники (*цей, той, такий, стільки, весь, всякий, кожний*); прислівники (*так, настільки, там, тут, туди, звідти, тоді, доти, тому*). Вказівні слова пояснюються в підрядній частині складнопідрядного речення: *Лише **той** досягне успіху, хто йде до мети, долаючи перешкоди.*

V. Формування вмінь і навичок

1. Практичний синтаксис.

1) **Графічний диктант.** Робота з картками (*на картках роздаються речення, учні в зошиті записують у дві колонки номери речень, частини яких з'єднані сполучниками і сполучними словами*)

1. Кохаю край я дорогий, що зветься Україна.
2. Життя – такий напій, що не відірвеш уст.
3. Журавлі знають, що не зіб'ються з дороги.
4. Горджуся, що батькові руки святі мене зігрівали і гріють в житті.
5. Народна мудрість стверджує, що в людини є троє друзів: батько, мати і вірна дружина.
6. Бідний заєць, що пасеться з вовком.
7. Я знаю, що пройде печаль.
8. Ті пісні любі, що дають щастя людям.

2. Об'єднати умовно прості речення в складнопідрядні. Записати їх.

1. Усього кілька днів минуло. Прилетіли лелеки, бузьки, бусли, чорногузи. 2. Я вже знаю в собі цю готовність прощати. Важче вимагати відповідальності. 3. Машину залишити вони не наважувалися. Порятувати її ніяк не змогли б. 4. Я зовсім не боялася гарних слів. Думала про того хлопчика. 5. Я була мала. Читала казку про підступного брата Березня й про довірливого Квітня.

Ключ. 1. Усього кілька днів минуло, як прилетіли лелеки, бузьки, бусли, чорногузи. 2. Я вже знаю у собі цю готовність прощати, бо важче вимагати відповідальності. 3. Машину

залишити вони не наважувалися, хоча й порятувати її ніяк не змогли б.
4. Я зовсім не боялася гарних слів, коли думала про того хлопчика. 5. Коли я була мала, то читала казку про підступного брата Березня й про довірливого Квітня

3.Творче моделювання.

✚ Змоделювати афоризми у формі складнопідрядних речень, поєднавши головну частину з підрядною. Записати, виділити засоби зв'язку. Накреслити схеми речень.

1. Де добре,	...то не завжди так буде
2. Зв'яжи язика,	...настільки й друзі його поважають.
3. Наскільки хто сам себе поважає,	...там і батьківщина.
4. Якби не було «якби»,	...якщо хочеш жити для себе.
5. Якщо нині погано,	...щоб думці надати польоту.
6. Треба жити для інших,	...коли розуму бракує.
7. Стислість потрібна,	...то кожен був би досконалим.
8. Не допоможе важкий гаманець,	...бо він тебе зв'яже.

4. Готуємось до диктанту.

Відредагуйте текст /орфографічна хвилинка (повторення правил правопису й пунктуації)- тексти на листочках

Існує легенда коли давньо-грецький поет Симонід з Кранона був якось пригашений до Скопія на великий банкет. Коли присутствующі уже розташувались за столом слуга визвав Симоніда з зали. Завдячуючи цьому він став єдиним який остався не пошкодженим бо у цей час впав потолок, і усі погинули. Тіла погібших були на стільки знічені і розузнати їх було не можливим. Тоді Симонід почав припоминати топто присталяти: як у якій послідовності гості сиділи за столом. І завдякуючи цьому постановили всіх погібших.

Так був відчинений новий метод «Локуса» топто місяця. Він вигадав спеціальне місто у нього було кілька раьонів для хронології географічних названь імен тощю. У кождому раьоні по 10 домів і по 100 комнат де розташувалась вся інформація.

(За кн.. Є.Антощука «8 уроків запам'ятовування»).

Ключ.

Існує легенда про давньогрецького поета Симоніда з Кранона, якого якось запросили до Скопія на великий банкет. Коли присутні вже розташувались за столом, слуга викликав Симоніда з зали. Завдяки цьому Симонід став єдиним, хто залишився не пошкодженим, бо у цей час впала стеля, і всі загинули. Тіла загиблих були настільки понівечені, що розпізнати їх було

неможливо. Тоді Симонід почав пригадувати, тобто уявляти: як, у якій послідовності сиділи за столом. Завдяки цьому встановили всіх загиблих.

Так було відкрито новий метод «окуса», тобто місця. Симонід вигадав спеціальне місто, в якому було кілька районів – для хронології, географічних назв, імен тощо. У кожному районі - по 10 будинків і по 100 кімнат, де розмістилась уся інформація.

VI. Систематизація й узагальнення вивчених знань.

1. Група учнів за листочками об'єднуються і створюють онлайн-газету «СЕНКАН, закінчити казку оформити газету – група учнів

VII. Підсумок уроку.

Мікрофон

Клоуз-тест. «Закінчіть речення» (Усно).

1. Складнопідрядне речення складається з двох частин... (*головної і підрядної*)
2. У складнопідрядному реченні частини з'єднуються за допомогою... *сполучників підрядності та сполучних слів.*
3. Підрядні сполучники поділяються на три групи:... *просту, складну, складену*
4. Сполучники не слід плутати з ... *сполучними словами*
5. Сполучні слова в СПР є ... *членами речення*
6. Підрядне речення може пояснювати ... *один член, групу членів головного речення або головне в цілому.*
7. Чи задоволений я сьогоднішнім уроком?

Рефлексивно-оцінювальний етап:

1. Чи були труднощі на уроці, які саме?
2. Чи задоволені ви результатами своєї роботи?
3. Чи досягли поставленої мети?
4. **Чи покращився ваш настрій?**

VIII. Оцінювання навчальних досягнень учнів.

Учитель виставляє та обґрунтовує оцінки за роботу на уроці.

IX. Домашнє завдання (диференційоване).

- 1 група** – скласти розповідь на тему: «Складнопідрядне речення, його будова і засоби зв'язку», використовуючи власні приклади складнопідрядних речень про Батьківщину.
- 2 група** – дібрати 10 прислів'їв, що являють собою СПР.
- 3 група** – скласти твір-мініатюру на тему «Мій куточок чарівний», використовуючи СПР.

У деяких реченнях місце підрядного речення відносно головного можна змінювати. Наприклад: 1. *Як тільки зійшло сонце, хмари почали розходитися.* 2. *Хмари почали розходитися, як тільки зійшло сонце.* 3. *Хмари, як тільки зійшло сонце, почали розходитися.* Значимість висловленого підрядним реченням змісту при цьому посилюється або послаблюється (найвища вона у першому реченні і найнижча — у третьому).

Не можна переміщати підрядне речення в складнопідрядному тоді, коли воно вказує на наслідок дії головного або пояснює один із членів головного речення. Наприклад: 1. *Світлиця з матового скла, з одкритою стелею, так що видно багато неба і зовсім не видно землі (Леся Українка).* 2. *Де-не-де по лісах уже прохоплювалось перше полум'я осіннього багрянцю, від якого вони ставали ще пишніші й барвистіші (О. Гончар).*